

Politeja

Nr 1(76), 2022, s. 305-326

<https://doi.org/10.12797/Politeja.19.2022.76.15>

Licencja: CC BY-NC-ND 4.0

Magdalena ICKIEWICZ-SAWICKA

Politechnika Białostocka

m.ickiewicz@pb.edu.pl

PROBLEMATYKA TOŻSAMOŚCI NARODOWEJ KOSOWSKICH ALBAŃCZYKÓW W ŚWIETLE PILOTAŻOWYCH (WSTĘPNYCH) BADAŃ TERENOWYCH – WPROWADZENIE DO DAJSZYCH ANALIZ

ABSTRACT The Issue of National Identity of Kosovar Albanians in the Light of Pilot (Preliminary) Field Studies – an Introduction to Further Analyses

The article deals with the dilemmas of the national identity of Kosovar Albanians. The author presents this problem from the perspective of selected scientific theories and presents the results of empirical research. The text consists of two main parts (theoretical and practical). The theoretical part was divided into two parts. The first includes considerations on the concept of identity in social sciences, and the second focuses on the analysis of the concept of national identity (selected concepts). The research part presents the results of empirical research related to the level of self-identification in terms of national identity of Kosovar Albanians. The text opens with an introduction and instead of the ending, the author includes a symbolic quote.

Keywords: Kosovar Albanians, social identity, national identity, theoretical concepts, empirical research, field research, identity issues

Słowa kluczowe: Kosowscy Albańczycy, tożsamość społeczna, tożsamość narodowa, koncepcje teoretyczne, badania empiryczne, badania terenowe, problematyka tożsamości

WPROWADZENIE

Kosowscy Albańczycy, Kosowarzy, Sziptary¹ to określenia, które identyfikują część mieszkańców południowej Europy, wcześniej Jugosławii, obecnie zaś jednego z jej państw o nazwie Republika Kosowa². Jednocześnie należy wyraźnie zaznaczyć, że Kosowo³ było nieomal przez 100 lat częścią składową Królestwa Serbii, Królestwa SHS, Królestwa Jugosławii, Socjalistycznej Federacyjnej Republiki Jugosławii, Federacyjnej Republiki Jugosławii, Serbii i Czarnogóry, a także Republiki Serbii⁴. W związku z tym warto postawić pytanie: w jaki sposób i w jakim stopniu ta kardynalna mozaika przynależności terytorialnej tego niewielkiego regionu wpłynęła na formowanie się tożsamości narodo-etnicznej Kosowskich Albańczyków?

Szczegółowe pytania badawcze brzmią: Jakimi cechami (antropologicznymi, kulturowymi, religijnymi itp.) odróżniają się Kosowscy Albańczycy od swoich albańskich braci zamieszkujących pobliską Albanie? W jakim stopniu Kosowscy Albańczycy pozostają w stanie formowania się narodu?

Natomiast główna teza artykułu brzmi: Kosowscy Albańczycy doświadczają tzw. dylematu tożsamości narodo-etnicznej, która nadal nie została ostatecznie ukształtowana.

Tematyka tożsamości narodowej opisywanej grupy rozpoczyna się już od problemów związanych z ustaleniem oficjalnej nazwy kosowarskich mieszkańców Kosowa w stosunkach międzynarodowych. Z punktu widzenia polskiej nomenklatury prawidłowym odpowiednikiem Kosowskiego Albańczyka jest zwrot „Kosowar”. W języku serbskim określa się Albańczyków z Kosowa odrębną nazwą i powinna ona prawidłowo brzmieć „Kosovac”. Jej polskim odpowiednikiem byłby zatem „Kosowianin”, ale ta

¹ W niniejszym tekście nazwy własne (zarówno narodowe, etniczne, jak i nazwy miejscowości) będą różnie zapisywane głównie ze względu na ich różnorodność językową (cyrylica, łacinnik, język serbski, albański, angielski), a także będą niekiedy spolszczone w celu sprawniejszej komunikacji z polskimi czytelnikami.

² Republika Kosowa – terytorium sporne znajdujące się w południowej Europie (ze stolicą w Prisztinie). Obszar „państwowy”, częściowo uznawany na arenie międzynarodowej. Obecnie kraj ten został uznany przez 93 z 193 podmiotów prawa międzynarodowego należących do ONZ. Kosowo ogłosiło niepodległość 17 lutego 2008 roku, ale była to jednostronna deklaracja niepodległości. Formalnie zaś (zgodnie z prawem międzynarodowym) niniejszy obszar nadal posiada status protektoratu międzynarodowego administrowanego przez ONZ (Tymczasowa Misja Administracyjna Narodów Zjednoczonych w Kosowie – UNMIK), funkcjonującego i wspieranego finansowo i operacyjnie przez NATO (KFOR – międzynarodowe siły pokojowe NATO, działające na terenie Kosowa w ramach operacji wsparcia pokoju Joint Guardian. Misja rozpoczęła się 11 czerwca 1999 roku na mocy mandatu ONZ, po przyjęciu w dniu 10 czerwca 1999 roku przez Radę Bezpieczeństwa ONZ rezolucji numer 1244 i jest kontynuowana; zob. ODS – Sédoc, [online] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>, 4 I 2022).

³ Zob. M. Noel, *Kosovo: Short History*, New York 2018.

⁴ Zob. D.T. Batakovic, *Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity*, [w:] *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija: The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People*, red. M. Vasiljević, Los Angeles 2015, s. 569-609.

nazwa obejmuje także niealbańskich mieszkańców współczesnego Kosowa, czyli Serbów, bośniackich Muzułmanów (Boszniaków) oraz członków innych nacji rezydujących na tym terytorium.

W związku z tym zasadnicze pytanie o kosowską tożsamość brzmi: kim są Kosowscy Albańczycy?⁵ Podobnie zresztą: kim są (inaczej mówiąc: jak się sami identyfikują) bośniaccy Muzułmanie czy Macedończycy z Północnej Macedonii (dawniej FYROM)? W tym właśnie kontekście podjęto próbę zbadania, czy rzeczywiście Kosowscy Albańczycy (autorka tekstu zaznaczyła, że jest to już istniejące w stosunkach międzynarodowych założenie formowania się narodu, stosując zapis wielką literą) stanowią odrębny naród. Więcej: naród, który w wyniku jednostronnego ogłoszenia niepodległości uzyskał status odrębnego terytorium państwowego, choć nadal stanowi ono terytorium sporne⁶.

Jednocześnie należy wyraźnie podkreślić, że liczba zaprezentowanych w pracy przypadków badań terenowych związanych z powyższą tematyką stanowi niewielki (skala nano) odsetek analizowanej grupy i nie uprawnia do formułowania ogólnych wniosków. Artykuł ten jest zatem jedynie przyczynkiem do dalszych pogłębionych badań zarówno ilościowych, jak i jakościowych pod postacią wywiadów pogłębionych. Ponadto ze względu na bardzo wrażliwą materię dotyczącą istoty analizowanego dylematu tożsamości tematyka ta jest rzadko eksploatowana w polskiej bałkanistyce. Dylemat ten został już zauważony i zdiagnozowany w przypadku bośniackich Muzułmanów (Boszniaków), w postaci ożywionej dyskusji na ten temat – bez tzw. okopywania się na swoich pozycjach – i podjęcia odważnego dyskursu w tej sprawie.

1. POJĘCIE TOŻSAMOŚCI – PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA W NAUKACH SPOŁECZNYCH

Oddziaływanie społeczne połączone z cechami kulturowymi stanowi jeden z najistotniejszych czynników budujących tożsamość człowieka. W psychologii najbardziej rozpowszechniona i jednocześnie ceniona pozostaje niezmiennie koncepcja tożsamości opracowana przez Erika H. Eriksona⁷. Badacz ten umieszcza proces kształtowania się tożsamości w holistycznym projekcie rozwoju osobowości. Stadialna koncepcja psychospołecznego rozwoju człowieka rozciąga się na całe jego życie⁸. Na każdym jego etapie

⁵ Zob. K. Burovic, *Who Are Albanians: Studies into the Origin of Albanians*, Geneve 2007.

⁶ Zob. P. Zając, *Niepodległość Kosowa z perspektywy społecznej teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 2015; R. Rajczyk, *Ustrój konstytucyjny Republiki Kosowa*, Katowice 2016; K. Pawłowski, *Państwowość Kosowa. Geneza – uwarunkowania – współczesność*, Lublin 2019; P. Marcinkowska, *Kosowo jako suwerenne państwo. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016.

⁷ Erik H. Erikson wyróżnił osiem faz w rozwoju człowieka. Pierwsze cztery fazy występują w okresie niemowlęctwa i dzieciństwa, piąta w okresie dojrzewania, a kolejne trzy w wieku dojrzałym i starości. Zob. E.H. Erikson, *Insight and Responsibility: Lectures on the Ethical Implications of Psychoanalytic Insight*, New York 1964.

⁸ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace Naukowe AJD. Pedagogika” 2011, nr 20, s. 113-120.

tworzą się elementy „ja”, jednocześnie zaś, co E.H. Erikson podkreśla, w procesie życia pojawiają się okresy bardziej lub mniej istotne dla powstającej tożsamości. Najbardziej znaczącym przedziałem czasowym, w którym dochodzi do uformowania się tożsamości, jest szeroko rozumiany wiek dorastania (przy czym E.H. Erikson nie podaje ściśle określonych ram wiekowych dla kolejnych stadiów rozwoju; podkreśla również, że poszczególne stadia mogą pojawiać się w toku rozwoju w indywidualnym czasie)⁹.

Piąte stadium w teorii E.H. Eriksona charakteryzuje się powstawaniem własnej indywidualnej odrębności, znacznej wrażliwości na zmiany społeczne, czego konsekwencją bywa pomieszanie tożsamości – tzw. dyfuzja ról¹⁰. Konieczność poradzenia sobie z dyfuzją ról nazywana jest kryzysem tożsamości. Jego pokonanie daje szansę na dalszy prawidłowy rozwój jednostki wewnętrznie zintegrowanej, z poczuciem ciągłości własnej przeszłości, terażniejszości i przyszłości.

James E. Marcia, odwołując się do koncepcji E.H. Eriksona, określa cztery tzw. statusy tożsamości:

- a) dyfuzja tożsamości – brak poczucia spójności, niemożność dokonania integracji doświadczeń pochodzących z pełnionych ról;
- b) tożsamość lustrzana – budowanie tożsamości na podstawie opinii pochodzących z zewnątrz, zazwyczaj od osób znaczących;
- c) tożsamość odroczone – stan nierozwiązywania kryzysu tożsamości, spowodowany niemożnością podjęcia decyzji co do sposobu jego rozwiązania;
- d) tożsamość dojrzała – określenie siebie i swoich preferencji; poczucie własnej odrębności, stałości i ciągłości¹¹.

Zdaniem Zdzisława Macha *tożsamość społeczna odpowiada na pytanie: „kim jestem w stosunku do innych ludzi?” lub „kim jest moja grupa w stosunku do innych grup?”. Tożsamość jest „zintegrowaną całością powstałą w wyniku interakcji z innymi ludźmi i grupami, w procesie ciągłego utożsamiania, nazywania, definiowania partnerów relacji społecznych, konstruowania ich tożsamości względem nas samych”¹².*

Jednocześnie podstawę koncepcji tożsamości społecznej Henriego Tajfela i Johna Turnera stanowi proces adaptacyjno-orientacyjny człowieka w świecie jego kategoryzacji społecznej, postrzeganej jako łączenie podobieństw i oddzielanie odmienności. Efektem takiej postawy jest faworyzowanie grupy „swojej” i dyskryminowanie grupy „obcej”¹³.

Natomiast teoria Marii Jarymowicz¹⁴ zakłada, że tożsamość indywidualna wynika z potrzeby unikalności, zaś tożsamość społeczna z potrzeby przynależności i podobieństwa do innych. Autorka tej koncepcji dokonuje podziału na kategorie „Ja” – „My”

⁹ Zob. E.H. Erikson, *Dzieciństwo i społeczeństwo*, przeł. P. Hejmej, Poznań 1997.

¹⁰ *Tamże*, s. 273.

¹¹ J. Kozielecki, *Psychologiczna teoria samowiedzy*, Warszawa 1981, s. 315.

¹² Z. Mach, *Niechciane miasta. Migracja i tożsamość społeczna*, Kraków 1998, s. 10.

¹³ *Tamże*.

¹⁴ Zob. M. Jarymowicz, *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz i H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, Warszawa 1992, s. 213-275.

– „Inni” oraz podaje ich opis w kontekście cech osobowościowych. Tożsamość osobista budowana jest na wyraźnym podziale i różnicy pomiędzy „Ja” a „My”, zmniejsza jednocześnie dystans pomiędzy „My” a „Inni”. Tożsamość społeczna jest zaś tym silniejsza, im mniejszy dystans dzieli „Ja” od „My” oraz większa odległość jest między „My” a „Inni”¹⁵.

Podstawy zasygnalizowanej wyżej teorii nakreślił J. Turner, stwierdzając, że na nasze „ja” składają się trzy poziomy autokategoryzacji: „ja” jako istota ludzka, jako członek rozmaitych grup społecznych, a także jako niepowtarzalna jednostka¹⁶. *Wedle omawianej teorii jednostka myśli o sobie jako o członku grupy, kiedy dostrzega podobieństwa pomiędzy własną osobą a zespołem innych indywidualnych osobników. Myśli tak o sobie również wówczas, gdy widzi różnice między sobą (oraz ludźmi sobie podobnymi) a innymi jednostkami, które są przez nią postrzegane jako niepodobne*¹⁷. Niniejszy akt kategoryzacji zazwyczaj prowadzi z jednej strony do pozytywnej oceny własnej grupy, z drugiej zaś do negatywnego postrzegania grupy obcej, np. narodowej, etnicznej czy religijnej.

W związku z powyższym tożsamość jest wyjątkowo istotna w kontekście powstania lub kształtowania narodów (w świetle rozważań zawartych w tym tekście: Kosowskich Albańczyków), grup etnicznych czy mniejszości narodowych. Interesującą koncepcję teoretyczną wyjaśniającą ten proces podaje Zbigniew Bokszański. Badacz określa tożsamość jako kategorię normatywną (normatywność) i opisową (deskryptywność), a także rozumianą jako stan i proces¹⁸, dotyczący także budowania narodu. Natomiast Aldona Jawłowska pisze w tej sprawie następująco: [...] *w jaki sposób tożsamość się tworzy i zmienia, a nie na to, czym jest. Takie podejście do problemu tożsamości zawiera założenie, iż wysiłek samookreślenia nie zostaje uwieńczony ostatecznym wpisaniem się w jakiś rodzaj kulturowego porządku, a jednostka i grupa trwa w stanie permanentnego braku wyraźnie określonej tożsamości dającej poczucie stabilizacji i bezpieczeństwa*¹⁹. Zawarte w powyższym zdaniu stwierdzenie można odnieść do Kosowskich Albańczyków, którzy nadal pozostają w stanie owego braku wyraźnie określonej tożsamości.

Ponadto niniejsze założenie wzmacnia kolejny model tożsamości, określony jako interakcjonistyczny, zakładający, że *tożsamość nie jest czymś „danym”, lecz jest nadawana w aktach społecznego rozpoznania. Stajemy się więc tacy, za jakich uznają nas inni*²⁰. Koncepcja ta wyjątkowo trafnie prezentuje postawę tzw. świata Zachodu wobec Kosowskich Albańczyków – uznaje on ich za odrębny naród, choć oni sami nadal są wyjątkowo przywiązani do „czysto” albańskich tradycji, np. kulturowo-religijnych. Natomiast jest im niekiedy obca tożsamość rozumiana jako wytwór oparty na własnej

¹⁵ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa...*, s. 118.

¹⁶ W.G. Stephan, C.W. Stephan, *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, przeł. M. Kacmajor, Gdańsk 2002, s. 101-102.

¹⁷ *Tamże*, s. 112.

¹⁸ Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005, s. 32.

¹⁹ A. Jawłowska, *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001, s. 54.

²⁰ P.L. Berger, *Zaproszenie do socjologii*, przeł. J. Stawiński, Warszawa 2004, s. 97.

podmiotowej refleksji, to zaś skutkuje zmianami i ciągłą reinterpretacją owej tożsamości. W związku z tym *dana jednostka jest w stanie określić, kim się czuje w danym momencie, jednak nie ma pewności, że jest to wersja ostateczna*²¹.

Następnie Z. Bokszański interpretuje tożsamość jako kontynuację oraz odmienność, wskrzeszając tym samym *distinctiveness* (odróżnianie się od innych), przejawiające się jako istotny aspekt tożsamości, oraz *sameness* (pozostawanie tym samym)²². Rozumienie odmienności w teorii Z. Bokszańskiego wzmacnia głos Kathryn Woodward, która stwierdza: *Tożsamości mogą być określane przez polaryzację, np. w najbardziej ekstremalnych formach nacjonalistycznego lub etnicznego konfliktu, i poprzez zaznaczenie włączenia lub wyłączenia – wtajemniczonych i niewtajemniczonych, naszych i obcych*²³. W przypadku Kosowskich Albańczyków ta dychotomia przebiega na linii Serbowie vs. Kosowscy Albańczycy (lub szerzej: Albańczycy).

Kolejna propozycja interpretacji tożsamości autorstwa Z. Bokszańskiego zakłada, że tożsamość powstaje jako konsekwencja buntu bądź konformizmu, który z kolei jawi się jako ciągłość i konfirmacja zastanych wartości określonego systemu kulturowego. Z drugiej strony zaś bunt to dążenie do zmiany (niekiedy radykalnej) zastanych norm i wartości lub recepcji innych kultur. Natomiast przestrzeń pomiędzy konformizmem a buntem może być wypełniana różnymi postawami kulturowymi, będącymi swoistą mieszanką, kulturowym tygłem, w którym w zależności do okoliczności jedne składniki łączą się, inne zaś wyraźnie się oddzielają. Założenie to potwierdza, że jednostka może jednocześnie posiadać kilka tożsamości lub z kilkoma się identyfikować. Tego rodzaju konstrukt można byłoby zastosować wobec dylematów tożsamościowych Kosowskich Albańczyków, którzy na przestrzeni dziejów funkcjonowali w różnych systemach kulturowych, religijnych czy politycznych, kształtując niekiedy warstwa po warstwie²⁴ swoją hybrydową tożsamość. Ponadto w przypadku opisywanej grupy wyjątkowo trafna wydaje się tzw. koncepcja gastronomiczna, która zakłada, że *narody składają się z wielu odrębnych elementów, a ich kultury przedstawiają konglomerat składników różnorodnej prewencji i wieków*²⁵. Przytaczana koncepcja funkcjonuje w dwóch odmianach. Pierwsza postuluje *relatywnie niedawne narodziny narodu w nowożytnym sensie i jego wyobrażeniową naturę*²⁶, druga jest postnowoczesna i w niej naród *staje się już czymś z gruntu sztucznym i podejrzanym; to nie żadna rzeczywistość, ale rodzaj kulturowego tekstu, na podstawie którego tworzy się wspólnoty wyobrażone*²⁷. Rdzeniem zaś tych wspólnot pozostaje niezmiennie tożsamość etniczna powiązana silnie z terytorium, religią, tradycją czy językiem. Koncepcję tę rozwija Dariusz Wojakowski, proponując powiązanie

²¹ A. Sadowski, *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995, s. 48.

²² Z. Bokszański, *Tożsamości zbiorowe*, s. 36.

²³ K. Woodward, *Identity and Difference*, London 1997, s. 50.

²⁴ J.W. Burszta, *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kultura refleksyjności*, Poznań 2004, s. 147.

²⁵ *Tamże*, s. 150.

²⁶ *Tamże*.

²⁷ *Tamże*. Zob. M. Todorova, *Balkany wyobrażone*, przeł. M. Budzińska, J. Dzierzgowski, P. Szymor, Wołowiec 2014.

tożsamości etnicznej z terytorium – począwszy od wspólnoty lokalnej, poprzez regionalną, narodową, w końcu państwową²⁸.

Biorąc pod uwagę powyższe wyznaczniki tożsamości, stwierdza się, że tożsamość społeczna nie zostaje nadana, ale kształtuje się w dość długim okresie, a jej ostatecznym etapem jest uzyskanie i utrwalenie przekonania o przynależności do danej grupy, np. narodowej, etnicznej, kulturowej religijnej czy rodzinnej²⁹. Konfrontując zaprezentowane w tej części artykułu rozważania teoretyczne z problematyką tożsamości narodowo-etnicznej Kosowskich Albańczyków, można byłoby wysunąć wniosek, że owa tożsamość nadal pozostaje w procesie kształtowania się, a jej podstawą jest niewątpliwie istniejąca już tożsamość etniczna opisywanej grupy.

1.2. Pojęcie tożsamości narodowej – wybrane koncepcje

Jednoznaczne sformułowanie tożsamości narodowej jest przedsięwzięciem trudnym i wymagającym daleko posuniętej analizy, ponieważ nie można bezpośrednio przenieść pojęcia tożsamości narodowej na pojęcie tożsamości indywidualnej, a także tożsamości społecznej. Określona zbiorowość społeczna, której można byłoby przypisać tożsamości, nie ma psychicznego aparatu samowiedzy produkującego odpowiednik samoświadomości osobniczej³⁰, zatem pojęcie tożsamości zbiorowej koncentruje się na relacji jednostka–kultura. Tożsamość zbiorowa zaś byłaby w takiej konfiguracji konsekwencją przyjęcia przez daną jednostkę istotnych elementów kultury określonej zbiorowości (np. narodowej). W ten sposób buduje się pewną *odrębność od obcych i poczucie związku z grupą swoich oraz świadomości ciągłości, historycznego trwania tej grupy i jej zbiorowej filiacji*³¹. Jednocześnie ta *odrębność od obcych* mobilizuje daną grupę do wytworzenia, a następnie stosowania i podtrzymywania mechanizmów wyznaczających granice podziałów na „my” i „oni”. W związku z tym fenomen tożsamości narodowej jest uzależniony od zjawiska kultury narodowej. Tożsamość traktuje się procesualnie, toteż posiadanie stabilnej i trwałej tożsamości jest warunkiem prawidłowego rozwoju. Stabilna tożsamość jest równocześnie podstawową wartością w odniesieniu do kategorii zbiorowych³².

Pojęcie tożsamości narodowej jest koncepcją wielowymiarową, którą próbują wyjaśniać nauki społeczne, takie jak psychologia, socjologia, antropologia kulturowa czy szeroko rozumiane studia edukacyjne. Każda z nich proponuje inne bądź zbliżone

²⁸ D. Wojakowski, *Polacy i Ukraińcy – rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu*, Kraków 2002, s. 55.

²⁹ H. Mamzer, *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2003, s. 65.

³⁰ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa...*, s. 116.

³¹ A. Kłosowska, *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3, s. 134.

³² A. Szpociński, *Tożsamość narodowa w perspektywie kulturalistycznej*, [w:] *Kultura wobec kręgów tożsamości. Kongres Kultury Polskiej. Materiały konferencji przedkongresowej, Poznań, 19-21 października 2000*, red. T. Kostyrko, T. Zgołka, Poznań–Wrocław 2000, s. 7-15.

definicje tożsamości narodowej, co z kolei prowadzi do tzw. kaskady definicyjnej³³ i tym samym rozmycia się semantyki tego pojęcia w nauce. W związku z tym tożsamość narodowa identyfikowana jest jako tożsamość kulturowa, cywilno-kulturowa czy społeczno-kulturowa.

Tożsamość kulturowa to zdaniem Kazimierza Łastawskiego *tożsamość społeczna zbiorowości, ujmowana w kategoriach „inności” (czy też „swojskości”) danej kultury w stosunku do innych kultur; przejawia się w kulturowo zdefiniowanym sposobie działania, w materialnych i niematerialnych wytworach powstałych w obrębie danego obszaru kulturowego, w tym także dziedziczonych po przodkach. Jak każda tożsamość społeczna uświadamiana jest przez członków zbiorowości szczególnie w kontekście kontaktów odmiennych tożsamości kulturowych (np. w zderzeniu kultur), zarówno teraźniejszych, jak i historycznych*³⁴.

Nieskomplikowaną definicję tożsamości narodowej podaje encyklopedia zarządzania³⁵. Podkreślono w niej, że pojęcie to dotyczy grup społecznych. Tożsamość narodowa budowana jest na podstawie doświadczeń społecznych, których podstawę stanowi zintegrowany, spójny system³⁶. Jej wyznacznikiem jest poczucie wyodrębnienia od innych narodów³⁷, nierzadko utożsamiana jest jako czynnik separujący, gdyż oddziela od pozostałych narodów, tworząc więzi wewnątrz danej grupy narodowej³⁸.

Główną rolę w kształtowaniu tożsamości narodowej odgrywa kultura, która wiąże się bezpośrednio z jej twórcami i propagatorami. Wśród nich wymienia się m.in. artystów, pisarzy, pracowników naukowych, pracowników domów kultury, działaczy stowarzyszeń kulturowych³⁹. W związku z tym to elity kulturalne kreują idee tożsamości narodowej poprzez przedstawianie określonych symboli, tradycji czy wzorów zachowań⁴⁰. Ponadto kształtowanie tożsamości narodowej jest silnie związane z chronologią historyczną, która w *emocjonalny sposób budzi w członkach danej zbiorowości świadomość wspólnej przeszłości. Wszelkiego rodzaju symbole, idee kultury narodowej działają pobudzająco na scalenie więzi narodowych*⁴¹. Do elementów, na które składa się tożsamość narodowa i które konstytuują naród, można również zaliczyć literaturę, muzykę,

³³ M. Romańczuk-Grącka, „Kaskada definicji” przemocy jako przedmiot konceptualizacji badań kryminologicznych, referat wygłoszony podczas III Ogólnopolskiego Forum Młodych Kryminologów „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa”, Białystok, 23-25 września 2020 r.

³⁴ K. Łastawski, *Historyczne i współczesne wartości polskiej tożsamości narodowej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2007, nr 13, s. 279.

³⁵ *Encyklopedia Zarządzania*, [online] https://mfiles.pl/pl/index.php/Strona_główna, 10 VII 2021.

³⁶ H. Mamzer, *Tożsamość w podróży...*, s. 50.

³⁷ O. Narvoiš, *Tożsamość narodowa a cechy osobowości młodych Polaków mieszkających na Litwie*, „Studia z Psychologii w KUL” 2011, vol. 17, s. 86.

³⁸ Zob. A. Kłosowska, *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2019.

³⁹ M. Gruchoła, *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, vol. 1, s. 101.

⁴⁰ *Tamże*.

⁴¹ A. Kłosowska, *Kultury narodowe...*, s. 85-92.

sztukę, folklor, język ojczysty, religię czy barwy narodowe⁴². Ponadto tożsamość narodowa wiąże się także bezpośrednio m.in. z takimi pojęciami jak: dziedzictwo narodowe, ojczyzna, patriotyzm, świadomość narodowa, świadomość pochodzenia czy więzy krwi⁴³. Krew to substancja cenniejsza od ropy i złota. Zawiera w sobie gwiazdny pył z martwych supernowych, a także ocean – sól i wodę⁴⁴. Wszystkie wymienione wyżej elementy są nierozzerwalnie związane ze zbiorowością narodową. Jak folklor jest charakterystyczny dla danego regionu, tak język ojczysty ma swoiste struktury gramatyczne i zasoby leksykalne⁴⁵.

Fenomen tożsamości narodowej łączy się także z pojęciami patriotyzmu⁴⁶ i szowinizmu. Patriotyzm jest postrzegany jako pozytywny przejaw tożsamości narodowej, szowinizm⁴⁷ zaś to jego opozycja. Patriotyzm dzieli się na dwa nurty: patriotyzm emocjonalny (objawia się we wspólnocie kulturowej, historycznej czy przywiązaniu do ojczyzny) i patriotyzm prawno-ustrojowy (oparty na założeniach wspólnoty obywateli). Szowinizm to *postawa, którą charakteryzuje brak tolerancji i przyznawanie uprzywilejowanej pozycji własnej płci, rasie lub grupie*⁴⁸ oraz *skrajny nacjonalizm wyrażający się w bezkrytycznym stosunku do własnego narodu oraz w pogardzie i nienawiści do innych narodów*⁴⁹. Poczucie więzi narodowej wzrasta w momentach zagrożenia np. militarnego, politycznego czy regionalnego. Jego bezpośrednią konsekwencją jest mobilizacja i konsolidacja grupy oraz wzrost solidarności. W tej sytuacji należy wyraźnie zaznaczyć, że w tożsamości narodowej, czyli przynależności do wspólnoty narodowej i uczestniczeniu w niej, bardzo często odnotowuje się konfrontacyjny podział relacji „My” – „Oni” (w przypadku Kosowskich Albańczyków nie dotyczy to korelacji Kosowscy Albańczycy – Albańczycy, ale Kosowscy Albańczycy – Serbowie). Podział ten zostaje wyjątkowo wzmocniony, gdy opisywana tożsamość pozostaje w procesie kształtowania się lub jest zagrożona (warto porównać np. wydarzenia ostatniego konfliktu serbsko-albańskiego o Kosowo). Wówczas konsolidacja grupy przebiega często przy *pomocy archetypowych mentalnych struktur, które uformowały się jeszcze przed etniczną epoką i są utajone, aż do czasu grupowej walki o przetrwanie*⁵⁰. Zatem kluczem do rozumienia zarówno uniwersalnego pojęcia tożsamości, jak i tożsamości narodowej oraz etnicznej jest kultura.

⁴² M. Muszyński, *Świadomość unormowana. Tożsamość narodowa i tożsamość europejska jako przedmiot prawa UE*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2009, vol. 9, nr 1, s. 32.

⁴³ K. Łastawski, *Historyczne i współczesne wartości...*, s. 281.

⁴⁴ Zob. R. George, *Krew. Pieniądze, medycyna, tajemnice*, przeł. J. Dzierzgowski, Warszawa 2019.

⁴⁵ M. Muszyński M., *Świadomość unormowana...*, s. 32.

⁴⁶ *Patriotyzm*, [w:] *Wielki słownik języka polskiego*, [online] https://wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=29198&id_znaczenia=3028794, 10 VII 2021.

⁴⁷ E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa...*, s. 116.

⁴⁸ *Szowinizm*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, [online] <https://sjp.pwn.pl/sjp/szowinizm;2577176.html>, 10 VII 2021.

⁴⁹ *Tamże*.

⁵⁰ I.J. Lewiasz, *Kulturologia*, Moskwa 2004, s. 333.

Fakt ten podkreśla Ewa Banaszak-Karpińska, która łączy tożsamość narodową z kulturową i postrzega naród jako zbiorowość kulturową. Badaczka podaje swoistą paletę obszarów i zależności, które stanowią, jej zdaniem, podstawowe składniki tożsamości narodowej. Zatem są to: autorytety, religia, język, hierarchia wartości i wzorce osobowe, symbole wspólnych wartości, terytorium, określone idee (misja), państwo (uznanie bytu politycznego za ważny, niezależnie do uznania międzynarodowego), mity (pochodzenia i założycielskie), folklor, sztuka, historia i tradycja⁵¹.

Tożsamość narodowa w ujęciu koncepcji kulturowych ma rozbudowaną podstawę teoretyczną i w związku z tym tematyka ta w niniejszym tekście została jedynie zasygnalizowana (podobnie jak zagadnienie tożsamości etnicznej, które wymaga odrębnego opracowania). Ograniczone ramy tematyczne oraz politologiczno-prawny charakter tego artykułu nie pozwalają na głębszą analizę pojęcia tożsamości narodowej w kontekście kulturoznawczym⁵².

Zaprezentowane powyżej koncepcje tożsamości społecznej, a w szczególności tożsamości narodowej w kontekście kulturowym, zostaną zastosowane w analizie problematyki tożsamości narodowej Kosowskich Albańczyków.

2. TOŻSAMOŚĆ NARODOWA KOSOWSKICH ALBAŃCZYKÓW – PREZENTACJA BADAŃ TERENOWYCH

Odpowiednie badania terenowe na terytorium Kosowa zostały poprzedzone badaniami pilotażowymi (czerwiec 2014), które wyraźnie pokazały, że istnieje potrzeba badań nad świadomością Kosowskich Albańczyków i ich poczuciem bycia odrębną wspólnotą narodową w odróżnieniu od Albańczyków, czyli właściwego albańskiego narodu zamieszkującego pobliską Republikę Albanii. Docelowe badania terenowe przeprowadzono kilka lat później (2018-2019) przy pomocy anglojęzycznych ankietników mających bliskie związki z albańskimi mieszkańcami Kosowa. Zasadnicza próba badawcza liczyła 39 przypadków (wśród badanych znaleźli się także bośniaccy Muzułmanie – 3 przypadki). Według reguł metodologii badań kryminologicznych⁵³ (w szczególności socjologicznych) próba ta stanowi niewielki wycinek badanej rzeczywistości i może budzić poważne zastrzeżenia odnośnie do zaprezentowanej liczby przypadków. Podana próba badawcza oczywiście nie uprawnia do formułowania stanowczych i ogólnych wniosków, ale pokazuje pewien trend czy kierunek dalszych, pogłębionych i reprezentujących większą grupę badawczą analiz. Należy podkreślić, że przeprowadzenie badań empirycznych (w szczególności terenowych) i pozyskanie pożądanej metodologicznie

⁵¹ E. Banaszak-Karpińska, *Naród w perspektywie kultury*, [w:] *Biografia a tożsamość*, red. I. Szlachcicowa, Wrocław 2003, s. 178.

⁵² Zob. M. Jarymowicz, *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie...*, s. 213–275; E. Kornacka-Skwara, *Tożsamość narodowa...*, s. 118.

⁵³ Badania terenowe dotyczące świadomości narodowej Kosowskich Albańczyków były integralną częścią pogłębionych badań kryminologicznych opisanych w: M. Ickiewicz-Sawicka, *Serbsko-albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne*, Białystok 2019.

większej próby badawczej w tych społecznościach napotyka nierzadko na duże trudności. Wynika to głównie z licznych przeszkód w dotarciu do respondentów, a następnie pozyskaniu wiarygodnego materiału badawczego. Dlatego też zaprezentowane badania nie uprawniają do formułowania jednoznacznych wniosków, ukazują jedynie jeden z trendów, który wymaga dalszych, pogłębionych analiz (autorka niniejszego artykułu zachęca do podjęcia tego wątku badawczego antropologów kulturowych – znawców prezentowanej tematyki, dotyczącej poziomu samoświadomości narodowej badanej grupy).

Ankiety skierowane do społeczności kosowskiej zostały przeprowadzone w języku angielskim przez ankierkę Panią Doktor Magdalenę El Ghamari, wówczas pracownika Uniwersytetu w Albanii (Tirana) oraz w Kosowie (Prisztina – jako profesor wizytujący podczas Summer University), wśród studentów kierunku bezpieczeństwo (styczeń–luty 2017).

Autorka badań, zanim pozyskała pożądany metodologicznie materiał badawczy, podjęła kilka nieudanych prób przeprowadzenia badań, wykorzystując oficjalne instytucje naukowe. Pierwotnie zakładano, że badania zostaną zrealizowane przy pomocy pracowników Instytutu Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Warszawskiego, którzy prowadzili zajęcia także w Kosowie (University for Business and Technology, Kalabria, Prishtinë 10000 Kosovo). W związku z tym przed przystąpieniem do badań pilotażowych opracowano i wysłano oficjalne pisma (ze szczegółowym opisem badań) do władz uczelni (dziekan – profesor Edmond Hajrizi). W pierwszej wersji tematyka badań została zaakceptowana i udzielono oficjalnej zgody na przeprowadzenie badań ankietowych wśród studentów University for Business and Technology, Prishtinë⁵⁴. Ostatecznie zaś zgoda została cofnięta ze względu na zbyt drażliwą tematykę badawczą. Wobec tego w niniejszym tekście zaprezentowane są wyłącznie badania, które zrealizowała dr Magdalena El Ghamari.

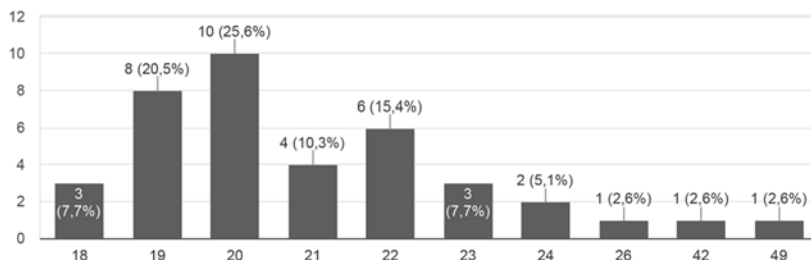
2.1. Prezentacja wyników badań własnych

Poniżej zostały przedstawione wyniki badań empirycznych dotyczących tożsamości narodowej Kosowskich Albańczyków (ich samoidentyfikacji jako grupy odrębnej od Albańczyków pochodzących z Republiki Albanii). Wykresy od 1 do 5 (wiek, płeć, wykształcenie, miejsce zamieszkania, miejsce pochodzenia) podają dane zaliczane do metodologicznej metryczki i identyfikują badaną grupę pod względem niezbędnych wyjściowych wskaźników badawczych. Natomiast wykresy od 6 do 9 (narodowość lub grupa etniczna, narodowość lub narodowość mieszana, narodowość lub grupa etniczna rodziców bądź prawnych opiekunów, obywatelstwo obecne lub poprzednie) dotyczą już właściwych wskaźników określających stopień poczucia tożsamości narodowej wśród młodych Kosowskich Albańczyków.

⁵⁴ Tamże.

Wykres 1. Wiek⁵⁵

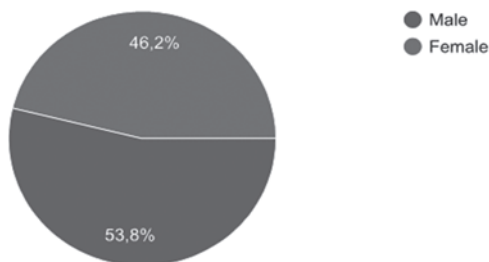
39 odpowiedzi

Badaniu zostali poddani młodzi mieszkańcy Republiki Kosowa (przedział wiekowy pomiędzy 18 a 26 lat; dwóch respondentów – 42- i 49-letni – to bośniaccy Muzułmanie), funkcjonujący w środowisku akademickim, czyli osoby będące w trakcie pobierania wyższego wykształcenia. Panuje powszechne przekonanie, że to właśnie ta grupa (w tym wypadku osoby kształcące się) powinna mieć wiedzę, umiejętności i kompetencje społeczne i w związku z tym być wyjątkowo świadoma swojej przynależności narodowej. Jednak, jak sugerują zaprezentowane wyniki badań, młodzi Kosowarzy prezentują ambiwalencję w tym obszarze.

Wykres 2. Płeć

39 odpowiedzi

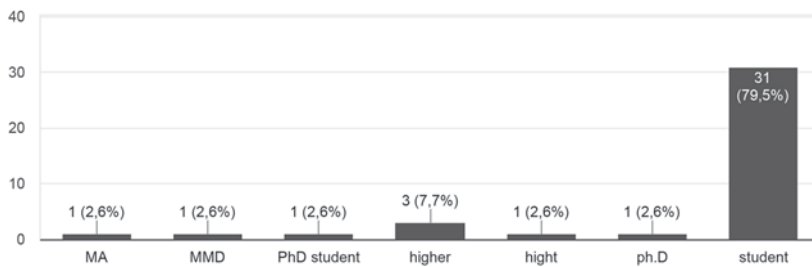
Powyższy diagram ukazuje bardzo ciekawy trend społeczny związany ze zmianami postrzegania ról społecznych w zbiorowościach Bałkanów Zachodnich. Tradycyjnie mieszkańcy tego regionu dość wyraźnie wyznaczają rolę społeczną kobiety i mężczyzny, natomiast w prezentowanych badaniach zauważa się wyjątkową równowagę płci w badanej grupie. Jest to tym bardziej zaskakujące, że respondentami byli studenci kierunku bezpieczeństwo. Przedstawicielami zawodów kojarzących się z tym kierunkiem studiów (policjant, żołnierz) tradycyjnie zostają mężczyźni, szczególnie zaś jest to zarysowane w społecznościach

⁵⁵ Na wykresach i diagramach zachowano oryginalną pisownię i wymowę, dlatego niekiedy zawierają one skróty myślowe lub nawet błędy językowe (na Bałkanach funkcjonują dwa alfabety: łacinka i cyrylica).

państw Południa. W przypadku zaś krajów byłej Jugosławii (w tym także Republiki Kosowa) równouprawnienie płci w tym obszarze było wyrazem tzw. socjalistycznej myśli społecznej. Ponadto ideologia ta była nieustannie wzmacniana przez powszechną odgórną państwową laicyzację (czy wręcz ateizację, głównie w pobliskiej Albanii), którą w okresie wojennej transformacji ustrojowej państw byłej Jugosławii zastąpił „spontaniczny” powrót to religii, w tym przypadku do islamu (nieraz w radykalnej formie – wahabickiej). Jednocześnie zaś pewna część Kosowskich Albańczyków deklaruje poglądy ateistyczne⁵⁶ lub niewielkie przywiązanie do praktyk religijnych⁵⁷. Przypisanie do określonej religii jest jedną z cech tożsamości narodowej. W przypadku Kosowskich Albańczyków obecnie religią dominującą jest islam, choć odnotowuje się na terenie Kosowa niewielkie niemuzułmańskie wspólnoty religijne (np. chrześcijaństwo zarówno w formie katolicyzmu, jak i prawosławia). Przemierzając jednak terytorium Kosowa, nie sposób nie zauważyć znacznej liczby nowo powstałych meczetów, do których uczęszcza także młode pokolenie.

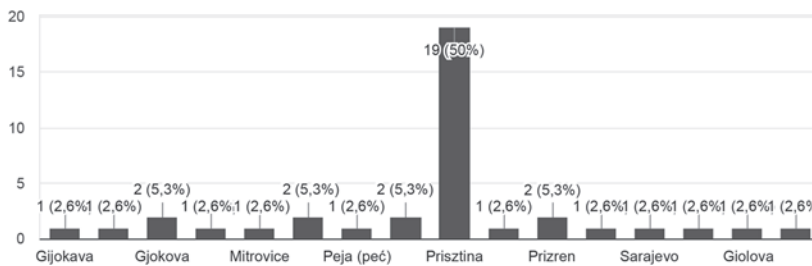
Wykres 3. Wykształcenie⁵⁸

39 odpowiedzi

Wykres nr 4. Miejsce zamieszkania

38 odpowiedzi

⁵⁶ Zob. *Religion*, Britannica, [online] <https://www.britannica.com/place/Kosovo/Religion>.

⁵⁷ W niniejszym tekście tematyka religijna została jedynie zasygnalizowana. Zob. M. Ickiewicz-Sawicka, *Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich – współczesne zagrożenia (wybór)*, Białystok 2018.

⁵⁸ Zob. komentarz do wykresu nr 1.

Wykres przedstawiający wyniki badań dotyczących miejsca zamieszkania respondentów wskazuje, że dokładnie połowa z nich na stałe mieszkała w Prisztinie (stolicy kraju), druga połowa zaś wskazywała inne miejscowości: Gjakova (Djakowica), Mitrovica (Kosowska Mitrowica), Peja (Peć) i Prizren. Ze względu na metodologię badań terenowych to wyjątkowo pożądana próba badawcza, która pomimo niewielkiej liczby respondentów objęła badaniem cztery z siedmiu większych ośrodków miejskich na terytorium Kosowa. Należy też wyraźnie podkreślić, że Republika Kosowa pod względem powierzchni i liczby mieszkańców to państwo nieznaczonej wielkości i słabo zaludnione. Jednak najbardziej interesujące w tym badaniu są same nazwy miejscowości, szczególnie ze względu na język (naprzemiennie: albański i serbski), w którym są eksponowane. To swoiste nazewnictwo obserwuje się nie tylko na placach i ulicach Kosowa. Niejednorodność pojawia się już w nazwie samego państwa: Kosova/Kosovë – nazwa albańska, Kosovo i Metohija (Косово и Метохија)⁵⁹ lub Kosmet – nazwa serbska, Kosovo – nazwa angielska (międzynarodowa). Badacze stosunków międzynarodowych nieomal natychmiast kojarzą nazwę Kosowo z nazwą bodajże najważniejszego miasta na świecie, a mianowicie Jerozolima (pisana w języku hebrajskim, arabskim i angielskim): *Kosowo to serbska Jerozolima... Przybyliśmy tu, by pokazać i udowodnić, że była to, jest i będzie serbska Ziemia Święta*⁶⁰. Te słowa padły 28 czerwca 2012 roku z ust serbskiego patriarchy Ireneusza podczas nabożeństwa w średniowiecznym serbskim klasztorze w Graczanicy, pod stolicą Kosowa. Ponadto skrajnym, ale wyjątkowo symbolicznym (wręcz ikonicznym) przykładem jest transmutacja nazwy miejscowości, która przed powstaniem Republiki Kosowa nosiła nazwę Syrbita; obecnie to Skanderbeg⁶¹.

Język to szczególnie wyznacznik tożsamości narodowej, który określa terytorium, wyznacza jego granice, sygnalizuje tzw. obcym przynależność do konkretnego miejsca w czasie i przestrzeni. W przypadku Kosowskich Albańczyków tym językiem jest albański (to także język urzędowy Republiki Kosowa), a nie kosowski, jak wskazywałaby językowa logika. Problem polega na tym, że język kosowski nie istnieje. Jest to zatem kolejny dowód na obecność dylematu tożsamości narodowej wśród społeczności Kosowskich Albańczyków.

Kolejny wykres ukazuje znaczne zróżnicowanie respondentów pod względem miejsca pochodzenia. Blisko 31% badanych wskazało Prizren, a następnie Peja (Peć) – 12,8%. Pozostałe miejscowości zaś (Gjakova, Gule, Rogova itd.) były oznaczone jednostkowo. Wprawdzie wykres ten różni się od poprzedniego (miejsce zamieszkania), ale podobnie jak on ilustruje heterogeniczny obraz badanej grupy, a to z kolei zwiększa wiarygodność prezentowanych badań własnych. Symptomatyczna jest natomiast liczba

⁵⁹ Prowincja Autonomiczna Kosowo i Metochia (alb.: *Kosovë e Metohi Kosovë dhe Metohi* oraz *Krahina Autonome e Kosovës dhe Metohisë*; serb.: *Kocovo u Metohuja, Kosovo i Metohija* oraz *Аутономна покрајина Косово и Метохија, Аутономна покрајина Косово и Метохија*). Zob. D.T. Batakovic, *Kosovo and Metohija...*, s. 569-609.

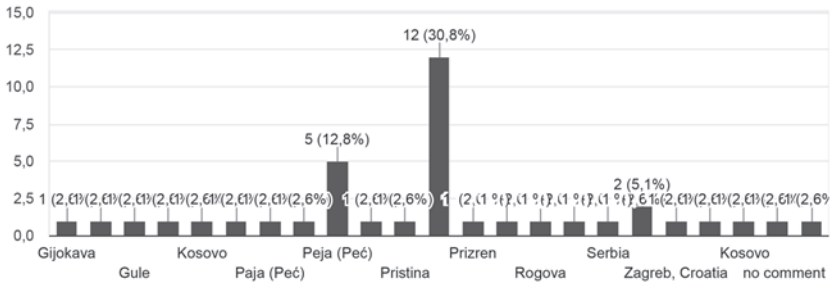
⁶⁰ *Zamieszki na granicy Kosowa*, TVN24, [online] <https://tvn24.pl/swiat/zamieszki-na-granicy-kosowa-50-rannych-ra261584-3500554>, 10 V 2021.

⁶¹ Fakt zarejestrowany przez autorkę artykułu podczas pobytu w Kosowie.

respondentów pochodzących z Prizren. To szczególne, wyjątkowe miejsce, które stało się świadkiem tożsamościowego zderzenia kultury serbskiej z kulturą kosowarsko-albańsko-turecką, ucieleśnioną w obiekcie architektonicznym – prizreńskim meczecie zbudowanym według projektu Sinana Paszy⁶².

Wykres 5. Miejsce pochodzenia

39 odpowiedzi

Współcześnie Kosowscy Albańczycy próbują udowodnić, że meczet ten jest razem ich tożsamości narodowej. W rzeczywistości zaś obiekt ten ma swego rodzaju tożsamość hybrydową. Po pierwsze, został zbudowany z kamienia pochodzącego z pobliskiego monasteru pw. św. Archaniołów, zniszczonego przez Turków w 1455 roku. Po drugie, jego twórca, Sinan Pasza, był z pochodzenia chrześcijaninem (Serbem, Grekiem, Bułgarem lub Albańczykiem – dokładne pochodzenie nie jest znane), który jako dziecko trafił do korpusu janczarów i przyjął islam (tym samym przybrał turecką tożsamość). Po trzecie, obecnie prizreński meczet jest atrakcją turystyczną Kosowa, którą Kosowarzy uznają za swoje dziedzictwo kulturowo-religijne.

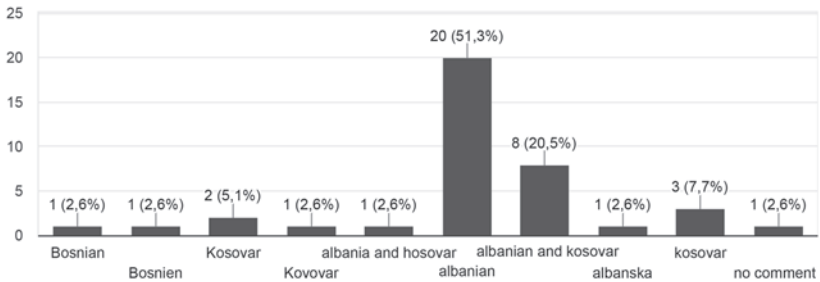
Prizreński meczet to dowód i jednocześnie symbol mozaikowej kosowarskiej tożsamości narodowej, która w wyniku historycznych doświadczeń związanych z funkcjonowaniem na tym skrawku ziemi imperium osmańskiego i częstych przesiedleń ludności w ostatecznym rozrachunku doprowadziła do pojawienia się w Kosowie licznej albańskiej diaspory. Obecnie diaspora ta stała się zdecydowaną demograficzną większością i przedstawia się jako grupa, która ma wyłączne prawa do dysponowania kosowską ziemią.

Zaprezentowane w wykresie 6, wyniki badań dotyczących narodowej samoidentyfikacji ankietowanych osób wyraźnie wskazują, że młodzi Kosowarzy (zarówno mężczyźni, jak i kobiety) w zdecydowanej liczbie przypadków (51,3%) określają się jako *Albańczycy (sic!)*, następnie (20,5%) jako *Albańczycy i Kosowarzy*, a tylko siedmioro z nich (około 16%) jako *Kosowarzy*. Wyniki badań wyraźnie sugerują (przy założeniu niewielkiej liczby respondentów), że młodzi Kosowarzy w zdecydowanej liczbie będą deklarować albańską przynależność narodową, zatem utożsamiają się z albańską, a nie kosowarską kulturą, językiem, historią, literaturą i sztuką.

⁶² R. Elsie, *Historical Dictionary of Kosova*, Lanham–Oxford 2004, s. 145.

Wykres 6. Narodowość lub grupa etniczna

39 odpowiedzi

Ta swoista ambiwalencja jest wyjątkowo widoczna, kiedy przejeżdża się przez kosowskie miasta i wsie, gdzie to właśnie albańskie flagi narodowe (krwistoczerwone z czarnym dwugłowym orłem), a nie kosowskie (ciemnoblękitne z białymi gwiazdkami) wyznaczają granice terytorium. Ponadto wspólnota Kosowskich Albańczyków jest niewątpliwie wspólnotą braci (i to braci krwi – *hakmarrja*⁶³), a nie wspólnotą obywatelską. Za ojca narodu Kosowarzy uznają zaś (z powodu braku kosowarskiego odpowiednika) Skanderbega⁶⁴ – albańskiego bohatera narodowego z okresu późnego średniowiecza. Ich ojcem narodu mógłby zostać Ibrahim Rugova⁶⁵, albański (kosowarski) intelektualista, ale został on wyparty (wręcz symbolicznie uśmiercony) z tożsamości Kosowskich Albańczyków i zastąpiony przez przywódców Armii Wyzwolenia Kosowa. Ci ostatni zaś wyjątkowo dobitnie manifestują swoje etnocentryczne poglądy o wyższości własnej grupy narodowo-etnicznej nad swoimi niealbańskimi, a w szczególności serbskimi sąsiadami. Przytoczona powyżej analiza wyraźnie wskazuje na poważne tożsamościowe dylematy, z którymi boryka się badana grupa.

Diagram nr 7a ukazuje swoistą równowagę pomiędzy uzyskanymi wynikami. Bliższa połowa badanych (43,6%) uchyliła się od odpowiedzi, zaś kolejne 33,3% zadeklarowało jednolitą, a nie mieszaną narodowość (grupę etniczną), 23,1% natomiast potwierdziło swoją eklektyczną narodowo-etniczną tożsamość.

Wyniki badań zawarte w wykresie nr 7b ponownie potwierdzają wyjątkową ambiwalencję osób badanych w samoidentyfikacji pod względem narodowo-etnicznym. Respondenci naprzemiennie deklarowali się jako Kosowarzy, Kosowarzy i Albańczycy, Albańczycy i Serbowie, ale w ponad 30% (32%) asekuracyjnie uchylili się od odpowiedzi. W tym badaniu została ujawniona Eriksonowska dyfuzja ról, którą twórczo rozwinął J.E. Marcia, wyodrębniając cztery tzw. statusy tożsamości. Badani respondenci

⁶³ Gjokmarrja (także jako *hakmarrja* – dosł. „branie krwi”) – przewidziana Kanunem (albańskim niepiśmianym prawem stosowanym w czasach plemiennych) krwawa rodowa zemsta. Zob. T. Czekalski, *Albania*, Warszawa 2003.

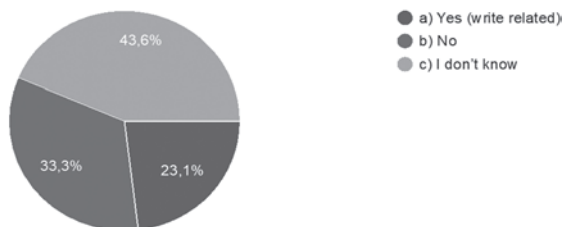
⁶⁴ Skanderbeg, Gjergj Kastrioti Skënderbeu, pol. Jerzy Kastriota (ur. 1405 w Krui, zm. 17 stycznia 1468 w Lezhy) – albański przywódca, powstaniec i bohater narodowy.

⁶⁵ *Ibrahim Rugova*, Britannica, [online] <https://www.britannica.com/biography/Ibrahim-Rugova>.

wykazali jednocześnie: dyfuzję tożsamości, tożsamość lustrzaną i tożsamość odroczo-
ną. Przejawiają oni zatem kryzys tożsamości, który neguje tzw. tożsamość dojrzałą. Nie-
wątpliwie świadczy to o swoistym „rozstroju tożsamości” osób badanych, związanym
z poczuciem przynależności do określonej nacji.

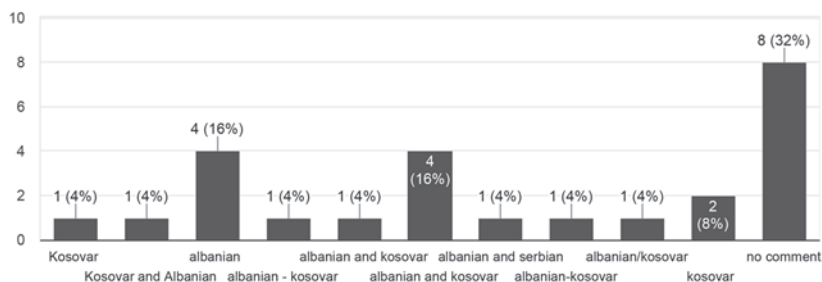
Wykres 7a. Narodowość lub grupa etniczna mieszana

39 odpowiedzi

Wykres 7b. Jeśli wybrano „tak” w poprzednim wykresie, to wpisz wypowiedź

25 odpowiedzi

Wykres 8. Narodowość lub grupa etniczna rodziców bądź prawnych opiekunów

39 odpowiedzi

albanian (17)

no comment (6)

kosovar (4)

Kosovar (3)

albanian and kosovar (3)

Bosnien

Bosnian

albanian-kosovar

kosovar and serbian

albanian and kosovar

albanian and serbian

Wykres 9. Obywatelstwo obecne i poprzednie – wpis wypowiedź

39 odpowiedzi

kosovar (11)	Kosovar and Albanian
albanian and kosovar (10)	albanian and cosovar
no comment (5)	albania and kosovar
albanian (3)	albanan and kosovar
BiH	kosover
Bosnian	kosovar and serbian
Albanian	albanian, kosovar, serbian

Biorąc pod uwagę ostatnie dwa zestawienia (nr 8 i 9), należy ponownie zaznaczyć, że Kosowscy Albańczycy wyraźnie wskazują na poważne dylematy w postrzeganiu swojej tożsamości narodowej (patrz teoretyczne rozważania na temat koncepcji tożsamości społecznej według H. Tajfela i J. Turnera)⁶⁶. W opisywanym przypadku dotyczy to serbsko-albańskiego konfliktu, którego centrum stanowi właśnie Kosowo.

Maria Jarymowicz podkreśla, że tożsamość indywidualna wynika z potrzeby unikalności, zaś tożsamość społeczna z potrzeb przynależności i podobieństwa do innych⁶⁷. W tej sytuacji Kosowscy Albańczycy nieustannie odczuwają potrzebę zarówno unikalności, jak i przynależności i podobieństwa do... swoich braci i sióstr z pobliskiej Albanii (?).

Odpowiadając w tej części pracy na podane we wstępie pytania badawcze, stwierdza się, że w związku z różnorodną mozaiką przynależności terytorialnej Kosowa owa jego historia i jej percepcja w sposób znaczny wpłynęły na formowanie się tożsamości narodowo-etnicznej Kosowskich Albańczyków, w ten sposób rozpoczęło się też kształtowanie się nowego narodu. Kosowscy Albańczycy natomiast nieznacznie (pod względem antropologii, kultury czy religii) różnią się od swoich albańskich braci, choć, jak było wcześniej podkreślane, prezentują swoistą hybrydową tożsamość ze znaczącym albańskim komponentem zarówno kulturowym, jak i narodowym. Zatem prezentowane w tekście pilotażowe badania terenowe sugerują (czyli jednoznacznie nie potwierdzają), że Kosowscy Albańczycy doświadczają tzw. dylematu tożsamości narodowo-etnicznej, która nadal nie została ostatecznie ukształtowana. W związku z tym niniejszy tekst nie odpowiada na zasadnicze pytanie o istotę kosowarskiej tożsamości: kim są Kosowscy Albańczycy?⁶⁸ Pytanie to nadal zostaje, zdaniem autorki artykułu, pytaniem otwartym.

⁶⁶ *Tamże*.

⁶⁷ Zob. M. Jarymowicz, *Psychologia tożsamości*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, vol. 3, red. J. Strelau, Warszawa 2001, s. 107-125.

⁶⁸ Zob. K. Burovic, *Who are Albanians...*, Geneve 2007.

ZAMIAST ZAKOŃCZENIA

Zarówno zaprezentowane powyżej rozważania teoretyczne, jak i wyniki badań empirycznych niezwykle trafnie komentuje cytat umieszczony w tekście Marka Babićcia *Dramat tożsamości narodowej. Muzułmanie bośniaccy*, który zostaje zamieszczony w niniejszym tekście zamiast zakończenia: *Meša Selimović, pisarz pochodzący z Bośni i Hercegowiny, w sposób niezwykle autentyczny i trafny ujął dramat tożsamości swojego narodu – Muzułmanów bośniackich: „Kim jesteśmy? Najbardziej skomplikowanymi ludźmi na świecie. Z nikim historia nie zrobiła takiego żartu, jak z nami. Do wczoraj byliśmy tym, o czym dzisiaj chcemy zapomnieć. Ale nie staliśmy się kimś innym. Zatrzymaliśmy się w połowie drogi, oniemiaли. Nie mamy dokąd pójść. Zostaliśmy oderwani, nie jesteśmy zaakceptowani, jak strumyk oddzieleni od rzeki-matki, nie mający ani koryta, ani ujścia, zbyt mały, by być jeziorem, zbyt duży, by być wchłonięty przez ziemię. Z niejasnym poczuciem wstydu z powodu pochodzenia i poczucia winy z powodu odszczępiństwa, nie chcemy patrzeć wstecz, a nie mamy gdzie patrzeć w przyszłość, dlatego zatrzymujemy czas, lękając się każdego rozwiązania. Gardzą nami bracia i obcy, my bronimy się dumą i nienawiścią. Pragnęliśmy się uchować, lecz straciliśmy tyle, że nawet nie wiemy, kim jesteśmy. Nieszczęście, że zakochaliśmy się w tej naszej ziemi i nie wybieramy się nigdzie stąd*⁶⁹. Słowa te trafnie ukazują dylematy tożsamości narodowej Kosowskich Albańczyków. Postawione we wprowadzeniu pytania nadal oczekują na wyczerpującą odpowiedź, tym bardziej że sami zainteresowani ciągle poszukują swojej tożsamości narodowej.

BIBLIOGRAFIA

- Banaszak-Karpińska E., *Naród w perspektywie kultury*, [w:] *Biografia a tożsamość*, red. I. Szlachcicowa, Wrocław 2003.
- Batakovic D.T., *Kosovo and Metohija: History, Memory, Identity*, [w:] *The Christian Heritage of Kosovo and Metohija. The Historical and Spiritual Heartland of the Serbian People*, red. M. Vasiljević, California 2015.
- Bataković D.T., *Kosovo i Metohija u srpsko-arbanaškim odnosima*, Beograd 2006.
- Berger P.L., *Zaproszenie do socjologii*, przeł. J. Stawiński, Warszawa 2004.
- Boksański Z., *Tożsamości zbiorowe*, Warszawa 2005.
- Boski P., *O byciu Polakiem w ojczyźnie i o zmianach tożsamości kulturowo-narodowej na obczyźnie*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmienność kulturowa*, Warszawa 1992.

⁶⁹ M. Selimović, *Meša, Derviš i smrt, Izabrana dela. Edicije*, Beograd 2010, s. 261-262 (tłum. Marko Babić) (PDF). M. Babić, *Dramat tożsamości narodowej. Muzułmanie bośniaccy*, [w:] *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?* red. M. Widy-Behiesse, Warszawa 2012, [online] ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/235665983_Dramat_tozsamosci_narodowej_Muzulmanie_bosniaccy, 10 VII 2021.

- Burovic K., *Who Are Albanians: Studies into the Origin of Albanians*, Geneve 2007.
- Burszta J.W., *Różnorodność i tożsamość. Antropologia jako kulturowa refleksyjność*, Poznań 2004.
- Czekalski T., *Albania*, Warszawa 2003.
- Elsie R., *Historical Dictionary of Kosova*, Lanham–Oxford 2004.
- Erikson E.H., *Insight and Responsibility: Lectures on the Ethical Implications of Psychoanalytic Insight*, New York 1964.
- Erikson E.H., *Dzieciństwo i społeczeństwo*, przeł. P. Hejmej, Poznań 1997.
- George R., *Krew. Pieniądze, medycyna, tajemnice*, przeł. J. Dzierzgowski, Kraków 2019.
- Gruchoła M., *Kultura w ujęciu socjologicznym*, „Roczniki Kulturoznawcze” 2010, vol. 1.
- Ickiewicz-Sawicka M., *Kryminologiczne aspekty bezpieczeństwa religijno-konfesyjnego na Bałkanach Zachodnich – współczesne zagrożenia (wybór)*, Białystok 2018.
- Ickiewicz-Sawicka M., *Serbosko-albański konflikt o Kosowo. Studium kryminologiczne*, Białystok 2019.
- Jarymowicz M., *Psychologia tożsamości*, [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*, vol. 3: *Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej*, red. J. Strelau, Warszawa 2000.
- Jarymowicz M., *Tożsamość jako efekt rozpoznawania siebie wśród swoich i obcych*, [w:] P. Boski, M. Jarymowicz, H. Malewska-Peyre, *Tożsamość a odmiennność kulturowa*, Warszawa 1992.
- Jawłowska A., *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, red. A. Jawłowska, Warszawa 2001.
- Kłosowska A., *Tożsamość i identyfikacja narodowa w perspektywie historycznej i psychologicznej*, „Kultura i Społeczeństwo” 1996, nr 3.
- Kłosowska A., *Kultury narodowe u korzeni*, Warszawa 2019.
- Kornacka-Skwara E., *Tożsamość narodowa w świetle przemian kulturowych*, „Prace Naukowe AJD, Pedagogika” 2011, nr 20.
- Kozielecki J., *Psychologiczna teoria samowiedzy*, Warszawa 1981.
- Lewiasz I.J., *Kulturologia*, Moskwa 2004.
- Lastawski K., *Historyczne i współczesne wartości polskiej tożsamości narodowej*, „Słupskie Studia Historyczne” 2007, nr 13.
- Mach Z., *Niechciane miasta. Migracja i tożsamość społeczna*, Kraków 1998.
- Mamzer H., *Tożsamość w podróży. Wielokulturowość a kształtowanie tożsamości jednostki*, Poznań 2020.
- Marcinkowska P., *Kosowo jako suwerenne państwo. Teoria i praktyka*, Warszawa 2016.
- Muszyński M., *Świadomość unormowana. Tożsamość narodowa i tożsamość europejska jako przedmiot prawa UE*, „Zeszyty Prawnicze UKSW” 2009, vol. 9, nr 1, <https://doi.org/10.21697/zp.2009.9.1.02>.
- Narvois O., *Tożsamość narodowa a cechy osobowości młodych Polaków mieszkających na Litwie*, „Studia z Psychologii w KUL” 2011, vol. 17.
- Noel M., *Kosovo. Short History*, New York 2018.
- Pawłowski K., *Państwowość Kosowa. Geneza – uwarunkowania – współczesność*, Lublin 2019.
- Rajczyk R., *Ustrój konstytucyjny Republiki Kosowa*, Katowice 2016.
- Romańczuk-Grącka M., *„Kaskada definicji” przemocy jako przedmiot konceptualizacji badań kryminologicznych*, referat wygłoszony podczas III Ogólnopolskiego Forum Młodych

Kryminologów „Badania kryminologiczne a praktyka – perspektywa krajowa i międzynarodowa”, Białystok, 23-25 września 2020 r.

Sadowski A., *Pogranicze polsko-białoruskie. Tożsamość mieszkańców*, Białystok 1995.

Selimović M., *Meša, Derviš i smrt, Izabrana dela. Edicije*, Beograd 2010 (tłum. Marko Babić) (PDF).

Stephan W.G., Stephan C.W., *Wywieranie wpływu przez grupy. Psychologia relacji*, przeł. M. Kacmajar, Gdańsk 2002.

Stišović-Milovanović A., *Kosovo i Metohija. Stari putopisi*, Belgrade 2021.

Szpoiński A., *Tożsamość narodowa w perspektywie kulturalistycznej*, [w:] *Kultura wobec kręgów tożsamości. Kongres Kultury Polskiej. Materiały konferencji przedkongresowej, Poznań, 19-21 października 2000*, red. T. Kostyrko, T. Zgółka, Poznań–Wrocław 2000.

Todorova M., *Balkany wyobrażone*, przeł. M. Budzińska, J. Dzierzgowski, P. Szymor, Wołowiec 2014.

Wojakowski D., *Polacy i Ukraińcy – rzecz o pluralizmie i tożsamości na pograniczu*, Kraków 2002.

Woodward K., *Identity and Difference*, Londyn 1997.

Zając P., *Niepodległość Kosowa z perspektywy społecznej teorii stosunków międzynarodowych*, Lublin 2015.

Netografia:

Babic M., *Dramat tożsamości narodowej. Muzułmanie bośniaccy*, [w:] *Islam w Europie. Bogactwo różnorodności czy źródło konfliktów?* red. M. Widy-Behiesse, Warszawa 2012, [online] ResearchGate, https://www.researchgate.net/publication/235665983_Dramat_tozsamosci_narodowej_Muzulmanie_bosniaccy.

Encyklopedia Zarządzania, [online] https://mfiles.pl/pl/index.php/Strona_glowna.

Ibrahim Rugova, Britannica, [online] <https://www.britannica.com/biography/Ibrahim-Rugova>.

ODS – Sédoc, [online] <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/172/89/PDF/N9917289.pdf?OpenElement>.

Patriotyzm, [w:] *Wielki słownik języka polskiego*, [online] https://wsjp.pl/do_druku.php?id_hasla=29198&cid_znaczenia=3028794.

Religion, Britannica, [online] <https://www.britannica.com/place/Kosovo/Religion>.

Szowinizm, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, [online] <https://sjp.pwn.pl/sjp/szowinizm;2577176.html>.

Zamieszki na granicy Kosowa, TVN24, [online] <https://tvn24.pl/swiat/zamieszki-na-granicy-kosowa-50-rannych-ra261584-3500554>.

dr Magdalena ICKIEWICZ-SAWICKA – doktor nauk prawnych w zakresie prawa; kryminolog. Pracownik naukowo-dydaktyczny – Katedra Zarządzania, Ekonomii i Finansów Wydziału Inżynierii Zarządzania PB, opieka naukowa: Katedra Prawa Karnego i Kryminologii Wydziału Prawa UwB. Specjalność naukowa: kryminologia, prawo międzynarodowe publiczne, stosunki międzynarodowe, międzynarodowe prawo karne, bezpieczeństwo oraz filozofia i etyka prawa, Zainteresowania naukowe: obszar bałkański i bliskowschodni ze szczególnym uwzględnieniem problematyki państw postjugosłowiańskich z wyraźnym wskazaniem na Serbię, Kosowo, Macedonię oraz Republikę Serbską na terenie Bośni i Hercegowiny oraz aspekty prawne z zakresu nauk penalnych, politologicznych, socjologicznych, a także z dziedziny stosunków międzynarodowych: umiędzynarodowione konflikty zbrojne, ludobójstwo, zbrodnie wojenne, zbrodnie przeciwko ludzkości, wojna domowa, czystki etniczne, inżynieria społeczna, zarządzanie projektami zbiorowej przemocy, filozofia i etyka prawa.